

Rust

*Leer stil zijn
en leer niets doen
en leer wachten.*

Fieke Bos

Henriëtte Roland Holst

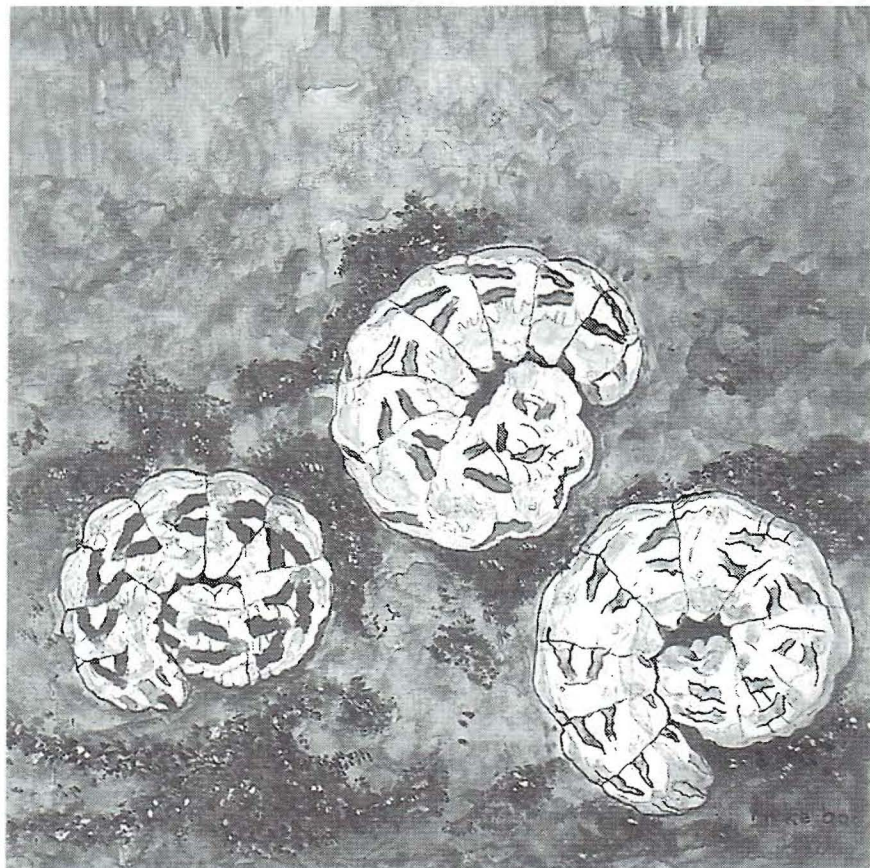
En zo geschiedde, op de begrafenis van jonkvrouwe Maria Joanna Alexandrina Ruys de Beerenbrouck. Na 96 jaar was aan haar adellijke leven vol geloof en plichtsbetrachting een einde gekomen.

Het is 3 februari 1999 en nog behoorlijk koud buiten. In de kerk in Wichmond (bij Vorden) is de temperatuur redelijk aangenaam, prettig voor de vele (oudere) aanwezigen. Het is doodstil als de pastoor in enkele woorden het leven van de jonkvrouwe in herinnering brengt. Dan gebeurt het wonder: een felgekleurde vlinder vliegt boven de familieleden op de eerste rij, over de met bloemen bedekte kist en gaat dan op de hand van de pastoor zitten. "Dit is me nog nooit gebeurd", zegt hij met een glimlach, "het lijkt wel een wonder van God."

Winterrust

Voor de aanwezigen in de kerk lijkt het een wonder en ze zijn aangenaam verrast om begin februari een dartelende vlinder te zien. Voor de vlinder is het minder gunstig dat ze uit haar winterslaap wordt gewekt door de temperatuur die nu hoger is dan doorgaans in deze weinig gebruikte kerk. Het vliegen kost energie, en dat is moeilijk weer aan te vullen als er nog heel weinig nectargevende bloemen bloeien. Vlinders, zowel dag- als nachtvlinders, kunnen de winter doorkomen in elk levensstadium: als vlinder, pop, rups of ei. Het stadium waarin overwinterd wordt, bepaalt voor een groot deel het verdere levensritme en gebeurt in samenhang met de beschikbaarheid van voedselplanten.

Citroentje, kleine vos, dagpauwoog en gehakkelde aurelia zijn voorbeelden

van dagvlinders die als imago (volwassen vlinder) de winter doorstaan. Zij worden in juli of augustus geboren, leggen door veel nectar te drinken een vetreserve aan en zoeken in september een winterschuilplaats. Dit kan een holle boom zijn, een koele kerk, schuur, zolder, grot of kelder. Daar hangen ze dan doodstil tot de temperatuur hoog genoeg is om hen te wekken. Op de eerste warme dag eind februari of begin maart kan je ze dan al zien rondvliegen.

Een bekend voorbeeld van een nachtvlinder die zo de winter doorbrengt is het roesje. In het slaapkamertje bij mijn tante op de berg heb ik een tijd naast een overwinterend roesje mijn roes uitgeslapen, totdat de verwarming echt aan moest en het roesje dit niet overleefde en van het schuine plafond afviel.

Popoverwinteraars

Dode stengels uit de tuin halen doen we pas na de krokusvakantie. Van een opgeruimde tuin die "winterklaar" gemaakt is, moeten we niets hebben. Onze tuin is een *dierentuin*. In de afgestorven stengels en zaaddozen zitten vaak poppen, larven of eieren van insecten. Tussen en onder de afgevallen bladeren vinden veel

dieren een schuilplaats. Spinnen hebben houvast aan dode stelen om hun web te weven en last but not least: dode stengels, bladeren en uitgebloeide bloemschermen kunnen zo ontzettend mooi zijn als er rijp of sneeuw op zit. Daarom gaan we pas in maart of april een beetje opruimen. En zelfs dat kan nog te vroeg zijn. Zo vond ik bij het weghalen van dode stengels van de blijvende lathyrus een prachtige, kleine vlinderpop. In het schitterende standaardwerk van Frits Bink de "Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa", vond ik, dat het waarschijnlijk de pop van een landkaartje was. Zo goed als ik kon herstelde ik de omstandigheden voor de pop, maar helaas is ze door een storm een paar weken later weggeblazen, zodat ik niet kon zien of er werkelijk eind april - begin mei een vlindertje uitkwam. Opmerkelijk is trouwens het verschil in landkaartjes van de eerste en tweede generatie. De voorjaarsvorm (eerste generatie), forma levana, is oranje met bruine vlekken, de zomervorm (tweede generatie), is bruin met witte en oranje vlekken. Het verschil ontstaat doordat de voorjaarspop in de winter een koudeperiode doormaakt. Ook bij andere vlinders komt dit voor. Popoverwinteraars, zoals groot koolwitje, knollewitje, geaderd witje, zilverblauwtje en bovengenoemd landkaartje, komen uit hun pop op het moment dat er volop zogenaamde waardplanten - planten waar de rupsen op leven en van eten - aanwezig zijn. Deze vlinders zijn erg modern: ze doen alles snel, snel, snel. In kort bestek als voorbeeld het knollewitje: eind april, begin mei komen de vlinders uit de pop. Na 3 tot 5 dagen gaan ze eieren leggen, ongeveer 5 à 6 dagen later kruipt het larfje uit het ei, is gemiddeld 17 dagen rups, 11 dagen pop en in recordtijd vlinder van de tweede generatie.

Ook worden ze vaak, en soms met velen tegelijk gezien. Een knollewitje-vrouwje legt gemiddeld 33, maximaal 62 eitjes per dag met een totale maximale eiproduktie van 430! In 1992 reed ik met de trein naar de Floriade in Zoetermeer en het leek wel of er een aantal blikken witjes opengemaakt, en overal uitgestrooid waren.

Karige kost en grote babykoppen

Rupsjes die in de nazomer geboren worden moeten blad eten dat weinig voedzaam is. Op deze karige kost groeien ze niet erg hard. Ze overwinteren dan ook meestal als halfvolgroeide rups. Onder hen zijn rupsen die leven van bladeren van de bomen. In het najaar worden boombladeren stugger, zit er meer looizuur en minder eiwit in. De rupsen die zo beginnen hebben als babyrupsjes zeer grote babykoppen. De rups van de prachtige weerschijnvlinder is hier een voorbeeld van. De vlinders van deze soort hebben bovendien een zeer aparte smaak: om ze te lokken kan je een stuk Limburgse kaas op een bospad in hun leefgebied leggen. Zo lokte ik eens een weerschijnvlinder op een afbeelding in een vlinderboek. Ik kon een foto maken van een echte weerschijnvlinder op een foto van dezelfde soort!

Het lang geduldig stil zitten van de rupsjes in de winter wordt in het voorjaar beloond met lekker vers en voedzaam blad. Nu kunnen ze wel snel groeien, eind mei verpoppen en in juni of juli vlinders worden. Ineens zie je ze dan weer: het groot dikkopje, vuurvlindertje, icarusblauwtje, bruin zand-oogje of argusvlinder.

Precisiewerk

Met wat geluk zie je in juli een sierlijke sleedoorn- of eikepage zoekend rondvliegen. Zij zoekt dan de goede boom en de juiste knoppen om haar eitjes af te zetten. Deze eitjes zitten daar de hele winter vast naast de gesloten knoppen. Op het moment dat de knoppen uitlopen kruipen de rupsjes uit hun ei op de gedekte tafels en beginnen te eten. De rupsen van de eikepage vertonen hierbij een merkwaardig gedrag: ze bijten eerst de hoofdnerf van een blad door en eten daarna het blad dat een beetje verwelkt is.

Omdat het voorjaar vaak koude perioden heeft groeien de rupsjes niet zo snel, maar in juni zijn ze volgroeid en zullen ze zich verpoppen. Een maand later worden de nieuwe vlinders geboren die het precisiewerk van hun moeders voortzetten om de soort een generatie verder te brengen. Zestien procent van de dagvlinders van Noordwest Europa overwintert als ei; ook het heideblauwtje is hier een voorbeeld van.

Kkkkkkkoud

Ooit een insect zien klappertanden om warm te worden? Ik niet. Honingbijen trillen wel met hun inwendige vliegspieren om warm te worden, maar zelfs dat kan je niet zien. Insecten die in ons klimaat thuis horen zijn aangepast aan onze winters. Zij kunnen gewoon bevroren en bij het ontdooien weer tot leven komen. Hoe ongelooflijk dit ook klinkt, Lei Hensels, een man die zeer veel weet van insecten en planten, maakte het zelf mee. Hij vond 's winters in de tuin een hommelmel, legde die even in een bakje en... vergat haar. Een week later, toen het vroom, dacht hij ineens aan die hommelmel en ging kijken. Bevroren in regenwater. Jammer, dood. Om de hommelmel beter te bekijken nam hij haar mee naar binnen, waar ze tot ieders verbazing even later rondvloog!

Insecten, zoals jonge, bevruchte hommelmel- en wespenkoninkinnen, die als volwassene overwinteren, passen hun lichaam aan om de kou en andere ongemakken te doorstaan. Ze veranderen hun bloedsuikers in glycolen en het watergehalte in hun bloed daalt. Daardoor kunnen ze, vrijwel zonder verlies aan energie een lange, barre periode doorkomen.

Om hun overlevingskans nog te vergroten zoeken ook veel insecten in de herfst een schuilplaats in schuren, stallen of huizen. Mijn tante op de berg, met een huis midden in het bos, schreef begin november dat ze in huis negentien wespenmoeren had gevangen. Ook kan het gebeuren dat je met het brandhout een koninginnewesp binnen haalt, die zich in een spleet van het hout had verstopt.

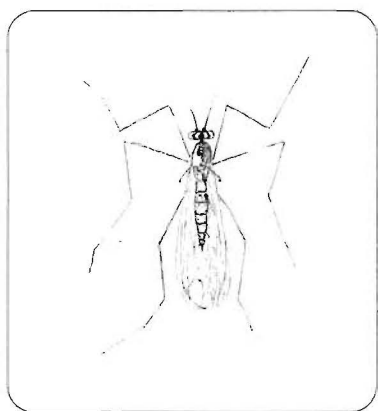
Als insecten zich uit het veld terugtrekken is er voor insecteneters natuurlijk niet veel meer te halen. Zij kunnen dan of overgaan op ander voedsel, of ook in winterslaap gaan. Egels, padden, kikkers en vleermuizen doen het laatste. In het voorjaar, als er weer voldoende insecten rondvliegen, komen ook zij weer te voorschijn. Het blijft altijd aangenaam verrassend te zien hoeveel insecten in het vroege voorjaar op de bloeiende wilgen af komen om nectar en stuifmeel te eten.

Niet stil

Sommige dieren zitten niet stil verstoppt te wachten tot het weer warmer wordt. Daar schrijft Jac. P. Thijsse al over in het Verkade-album "Winter" uit 1909. Hij begint zijn hoofd-

stuk "Wintergasten" met de volgende regels: "Met onze kachels en haarden, dichte muren en dikke gordijnen, weten we ons binnenshuis een zomergevoel te bezorgen, al vriest het buiten ook dat het kraakt. Geen wonder dat verscheidene dieren daar van mee profiteren; ik verzeker u, dat uw huis in den winter meer gasten herbergt, dan ge wel denkt."

Na een opsomming van de dieren die zoal in huis zitten: muizen, ratten, bunzingen, roodborstjes, winterkoninkjes en insecten, zoals bromvliegen, volgt een prachtig stukje over muggen: "De weinige muggen, die nu in huis vertoeven, kunnen ons verbazend hinderen. We hadden onlangs een muziekavondje, nogal van belang, want er waren vreemde gasten bij, Engelschen. Bovendien zou ik dirigeren, een instrument bespelen, waar ik niet aan gewend was en in een sleutel lezen, die ik amper kende. Ik had dus al mijn tegenwoordigheid van geest nodig. Het ging boven verwachting nogal tamelijk behoorlijk en toen kwam daar juist middenin een mug boven op mijn hoofd zitten. Hij boorde mij terdege

aan. Ik verzeker u, dat 't geen geringe beproeving was: ik moest mijn aandacht bepalen bij 't toch reeds zo moeilijke werk en dan nog dat geprik verdragen wetende hoe gevaarlijk zoo'n muggebeet soms wezen kan."

Als het applaus klinkt vermorzelt hij de mug met een flinke tik en is blij dat het geen malariamug is, maar een ringelmug, die wel geen malaria-ziekte kan veroorzaken, maar wel bloedvergiftiging. Hij geeft de lezers dan ook het volgende mee: "Al deze muggen overwinteren in huizen, kelders, stallen en schuren en indien alle menschen nu van de gelegenheid gebruik maakten, om ze daar te dooden, dan zouden we 's zomers minder last en nadeel ondervinden. 't Is wel niet gastvrij, maar een volkomen gerechtvaardigde maatregel tot zelfverdediging."

Wat is het toch heerlijk om in die oude Verkade-albums te lezen en de plaatjes te bekijken. Om stil van te worden!

Dank

Mijn grote dank gaat uit naar Frits Bink, die in de cursus "Vlinders om ons heen" de aanwezige KNNV-ers zo boeiend liet zien hoe vlinders leven en overleven. □

Tekst en tekeningen: **Fieke Bos**

Haar adres:

Bocholtsestraat 49, 7102 BT Winterswijk, tel. 0543-515341

Met de zachte g

Stofzuighoogveen

Toen de gemetselde vijver door de woning-aanpassing moest verdwijnen, heb ik dit verlies gecompenseerd met vier natte milieutjes in speciekuipen van f 16,75 het stuk. Het bovenste kuipje verzamelt en bewaart regenwater van het dak. Een pompje houdt dit water in beweging én aan de praat en je hoort het altijd want de uitmonding laat het water over een bovenwaterse bol stromen. Dit is het badmilieu voor merels en koolduiven. De drie andere zijn voor de planten: een hoogveentje, een nat weilte en een stilstaand watertje met drijvende en boven het waterpeil uitstekende plantendelen.

Het mooist is het veentje. Ik kreeg het, levend en wel, van een royale oasist. Dat alleen al! De kuip is tot bijna bovenaan gevuld met brokken zwarte turf met metselzand daartussen. Daarbovenop rust het levende deel: een veenmosbult met van alles erin, erop en ertussen: lavendelheide, vetblad, ronde zonnedaauw, vlozegge, moerasstruisgras, geelhartje, beenbreek en jawel! een dichte pol klimopklokje *Wahlenbergia*, dat in het wild bij ons verdwenen is. Dan ook nog een zegge, een rus en een orchidee, die ik nog niet ken. De veenmosbult met alle kostbaars dat hij draagt groeit over de rand van de speciebak de plaats op.

Deze kostbaarheid vraagt wel veel zorg. De overstroom van regenwaterboezem en de goot naar het veen (een Franse dakpan is die goot) moeten open blijven. Het water moet schoon zijn en dus moet het platdak waar het vandaan komt zuiver worden gehouden. Tegen de merels die voor de lol het veenmos lospikken en wegzwieren is nu een gaasomheininkje aangebracht, niet fraai maar nodig. Ook moet wekelijks worden ingegrepen: onkruiden als brandnetel, paardebloem en kattenstaart, kiemlingen van berk en els moeten voorzichtig worden uitgetrokken en te groot wordende bewoners worden gekortwiekt of helemaal afgeknipt.

Het veentje mag niet vervuilen door rommel van de omgeving. Onze Frank had laatst voor mij het gevelmetselwerk van de aanbouw mooi grijs gemaakt met een cement / kalk / zand-pap. Het houtwerk was daartoe afgeplakt. Toen na dat werk de afplakstroken werden afgetrokken, kwam daarvan veel van de aangesmeerde maar opgedroogde pap los. In het veen natuurlijk. De enige manier om dat weer schoon te krijgen bood de stofzuiger. Echt waar: in Nederland is het zover gekomen dat men het veen stofzuigt!

Willem Iven